

LINNAMÄED

meie rajooni, aga ka kogu va-
ngi ulatuses on üks suuremaid
masaja kindlustatud kohti
vere—Haljala tee ääres asuv
odi linnamägi ehk PAHNI-
GI. Linnus asub poolteise
meetri pikkuse seljaku kesk-
ja tema õue pindala ulatub
ja poole tuhande ruut-
trini. Põhjast, idast ja lõu-
piiras linnust madal vall,
jäänused on osalt tänapäe-
gi säilinud. 1951. ja 1952. aas-
kaevati ajaloodoktor Marta
niedehelmi juhatusel linnu-
õuel läbi 150 m² suurune ala.
laadidest ja mullast ehitatud
vall oli 80—85 sm sügavusel
ja põlenud palgijäänuseid.
viitab varasemale puust
ehitisele. Kultuurkiht oli
õhuke, ulatudes ainult val-
hedal 30 sentimeetrini. Ka
materjal oli väga vaene: leiti
vähikest savinõukildu, mõned
valjud ja üks kuldfooliumiga
ind kaksikhelmes. Arheoloog-
arvates oli Pahnimägi kas-
sust I aastatuhande esimesel
el.

Umbes sellesamasasse aega
asub Pada jõe läänekaldal asuv
LA linnamägi. Too linnus on
säilinud tõenäoliselt esimese aas-
tuhande lõpul enne meie aja-
arvates ja oli kasutusel viiesaja
aastal. Koila on tüüpiline
kesklinnus, mida eraldavad
ist seljakust 1—1,5-meetri
sügune vall ja ligi kolme meetri

Esimene neist asub maastikuli-
selt väga maalilises kohas PADA
ORUS ning see linnus oli juba loo-
duslikult väga hästi kaitstud:
idast ja lõunast piiras teda sü-
gav org, läänest Pada jõgi, ai-
nult põhja poolt oli ta muust sel-
jakust eraldatud sügava kraavi-
ga (praegu kulgeb linnusest põh-
ja pool Tallinn—Narva maan-
tee). Kogu linnamäe piirav vall
on veel praegugi kohati kahe
meetri kõrgune. Laotud on see
paekividest, mille all leidub va-
rasema puukindlustuse sõestunud
tukke. Linnamäest põhja pool
on muistse asula ase, mille kul-
tuurkiht põllumulla all ulatub 30
sentimeetrini. Pada linnus oli
kasutusel II aastatuhande esimes-
tel sajanditel.

Teine PADA linnamägi asub
endise vesiveski juures. See on
eelmisest märgatavalt väiksem,
piiratud lõuna-kagu poolt 2,5
meetri kõrguse valliga, mujalt
looduslikult kaitstud järskude
nõlvadega. Seda linnust on ka-
sutatud I aastatuhande esimesel
pooltel ja võib-olla ka hiljem.

Selja jõe paremal kaldal asub
VARANGU linnamägi, mis kann-
tab kohapeal ka Vesikikantsi ni-
me. Läänest ja lõunast kaitses
seda linnust Selja jõgi, idast Peh-
ka oja, põhja poole oli püstita-
tud võimas, nelja meetri kõrgune
vall, mis mõjub tänapäevalgi im-
posantselt. Madalamad vallid on
säilinud ka linnamäe lõuna- ja

ni neid vähesed arheoloogiamuis-
tiseid, mida nimetab juba Läti
Henriku kroonika. 1226. aastal
käis paavsti saadik Modena piis-
kop Wilhelm Punamäe ja ristis
siin ümbruskonna elanikke, Äntu
Punamägi (tolleaegse nimega
Agelinde) oli Lõuna-Virumaa Pu-
diviru tähtsaim linnus. Akadee-
mik H. Moora arvates rajati lin-
nus I aastatuhande teisel poolel
ja seda kasutati veel teise aas-
tuhande algul.

Kunda-Karepa tee ääres Toolse
küla algul kerkeb pankranniku
neemikul järskude nõlvadega
TOOLSE linnamägi. Selle kagu-
küljel on kahe meetri sügavune
kraav ja viie meetri kõrgune
massiivne vall. Peavallist väljas-
pool leidub teise, madalama val-
li jäänuseid, mis kuuluvad näh-
tavasti mõnele varasemale nõrge-
mini kindlustatud, kuid pindalalt
suuremale linnusele. 1955. aastal
kaevas linnusel akadeemik H.
Moora. Tema arvates rajati lin-
nus teise aastatuhande alguses
Toolse sadamakoha kaitseks.

Toolse linnamäest poolteist ki-
lomeetrit mööda Toolse jõe üles-
voolu asub USSIMÄE linnamägi.
See on meie rajooni linnamäge-
dest kõige järsunõivalisem, paik-
nedes ussina siugleval kitsal sel-
jakul. Tõenäoliselt on sellest
mäele nimigi tekkinud. Linnuse
idaosas on säilinud osa kahe
meetri kõrgusest vallist. Linnuse
avastas alles üsna hiljuti (1955. a.)
arheoloog Tanel Moora. Selsa-
mal aastal tehtud proovikaeva-
miste järgi arvatakse linnus tek-
kinud olevat I aastatuhande tel-
sel poolel.

Viru-Jaagupi—Põlula tee ääres
on mitme järjestikuse seljaku
seas NURKSE linnamägi. Lin-
nus asub ainult seljaku põhja-
poolsel küljel. Lõunapoolses ma-
dalama osast on see eraldatud
kivivalliga. 1951. aastal tegi dr.
M. Schmiedehelm linnusel proo-
vikaevamised. Kultuurkihti leidis
ainult lõuna pool, valli lähedal.
Leiti mõned savinõutükid, mis
kuuluvad esimese aastatuhande
lõpusajandisse.

VIHULA linnamägi jääb Vi-
hula-ALTJA tee äärde. Linnamäe
talust umbes sada meetrit lääne

avune kraav. 1949. ja 1950.
al tehti sellelgi linnamäel dr.
Schmiedehelmi juhtimisel ar-
heoloogilisi kaevamisi. Kultuur-
kiht ulatus siingi ainult 25 senti-
mtrini ja ka leide oli suhteli-
vähä: väikesed savinõutükid,
õue-, veise- ja sealtud. Kaev-
mistel satuti linnuse õuel ühe
õue (6x5,5 m) jäänustele. Otsa-
selt oli märgata kolme ehitus-
kihti: tules hävinud algne puu-
sele peal kividest laotud
õue ja kõige peal hilisem liiva-
õue. Linnuse äärevall oli
väga madalam, kuid laotud väga
raparatselt paeplaatidest. Selle
õue m² suuruse õuega linnuse
õuekiht on sajandite vältel
laotud nii põlluharimise kui ka
õue ja «kullaaukude» kaeva-
õuega. XV—XVI sajandil on lin-
nuse põhjavallile isegi inimese
õue. Kadunud akadeemik
Moora arvamus mööda
õue Koila linnuse suurem kol-
õue, kes ei elanud alati koha-
õue, vaid kogunes hädaohu kor-
õue linnuse kaitsevallide taha va-
õue. Linnuse lähem ümbruskond
õue aga juba muinasajal tiheda
õue astusega, millest annavad tun-
õue arvukad kivikalmed,
õue vrikivid ja -allikad Koilas
õue naaberkülades.

Koila umbes nelj kilomeetrit
õue na pool, sellesama jõe kallas-
õue on veel kaks linnamäe.

idaküljel. Ajalookandidaat Vello
Lõugase tähelepanekute järgi
meenutab Varangu Vesikikants
peaaegu üksikasjades Impiltise
linnust Leedus, olles sellest ai-
nult pisut väiksem. Vesikikantsil
pole arheoloogilisi kaevamisi teh-
tud, on teada ainult mõned juhu-
leiud. Linnus kuulub I aastatu-
hande teise poolele või II aas-
tuhande algusesse.

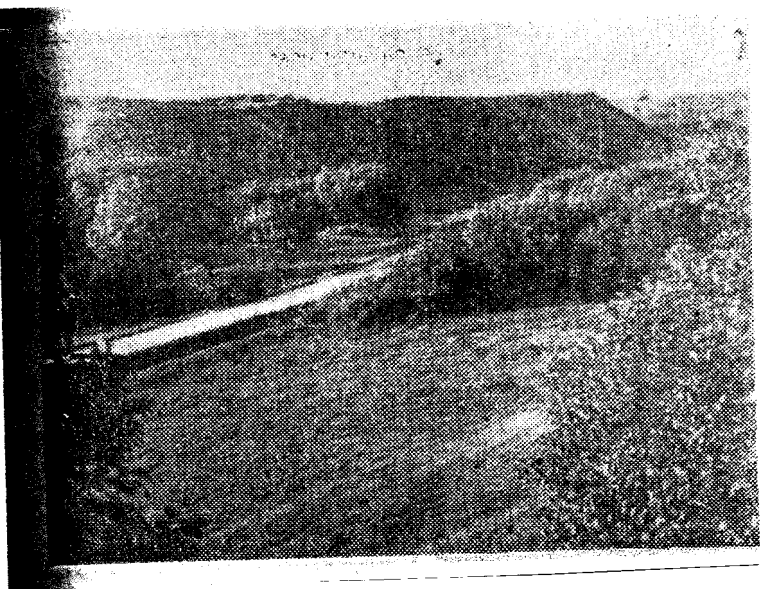
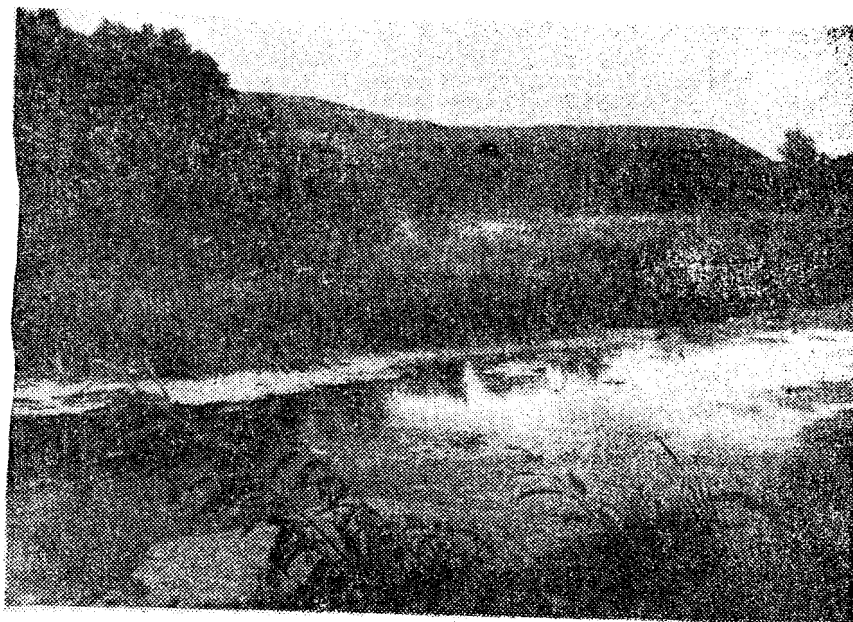
Kiitsi ja Rakke raudteejaama
vahel, Ebavere-Vägeva tee ääres
on ÄNTU PUNAMÄE linnamä-
gi. See kolmejärguline linnus
(pea-, kesk- ja eellinnus) on üks
omapärasemaid kogu vabariigis.
Ta asub loode-kagusuunalise sel-
jaku lõunapoolses osas, on 240
meetrit pikk, kaitstud ühelt poolt
Nõmme-, teiselt poolt Äntu järve-
dest algava Järveojaga. Linnuse
eri osade, niisamuti põhja poole
jätkuva seljaku vahele on kaeva-
tud sügavad kraavid. Pea- ja
kesklinnuse vahel olev kraav on
valli harjalt arvates viis meetrit
sügav. 1895. aastal kaevati pea-
linnusel A. Howeni juhatusel.
Linnust piirav paekividest vall
oli siin kuni kaks meetrit lai,
poolteise meetri sügavusel ei jõu-
tud veel müüri põhjani. Pealin-
nuse õuel ulatus kultuurkihi pak-
sus poole meetrini, kesklinnusel
oli see juba märgatavalt väiksem
ning eellinnusel hoopis õhuke.

Äntu Punamägi on meie rajoo-

VARANGU
LINNAMÄGI

PADA
LINNAMÄGI
Autori fotod.

poole. Aastasadu on pankranniku sellel järsul neemikul põldu haritud, mille tagajärjel on vallid ja kraavid tasandunud, linnuse kultuurkiht põllumullaga segunenud. Ainult sarnasuse tõttu mõne teise linnusega, mille vanus on teada, arvatakse, et Viuhla linnust kasutati ajaarvamise vahetuse paiku ja mõned sajandid pärast seda.

Alles 1930-ndail aastail avastati linnamäena Neeruti järvedest lääne pool asuv SADULAMÄGI. Kuigi sellel väikesel linnusel (õue pindala 38×27 m) on hästi säilinud paari meetri kõrgused otsvallid ja kraavid, mis moodustasid nagu Kalevipoja hobuse sadula, ei osatud teda varem linnamäena kaitsta. Üle linnuse kagupoolse valli kaevati tee, loodeossa ehitati laululava ning kogu väike linnuseõu lõhuti istepinkide panemisega. Sadulamäest kagu pool on veel kaks kraavide ja vallidega eraldatud mäge, mis võivad olla kas eeslinnused või asulakohad. Arheoloogilisi kaevamisi pole Sadulamäel tehtud, niisamuti puuduvad juhuleid. Linnust kasutati tõenäoliselt I aastatuhande teisel poolel.

Hoolimatu suhtumise tagajärjel hävitati alles üsna hiljuti teine Neeruti linnus — nn. MAEOTSA linnamägi, mis asus Kadriina-Tapa maanteest lõuna pool. See umbes 150 meetri pikkune ja kahekümne meetri kõrgune linnamägi veeti peaaegu täielikult ära teede katteks. Jäi järele ainult väike lõunapoolne osa meetri-kõrguse valli ja kraaviga. 1958. aastal tehti siin proovikaevamised, leiti mõned loomaluud ja söetükid. Linnuse vanus on teadmata.

RAKKE linnamägi on kaitstud looduslikult sügavate järsunõlvaliste orgudega, neemiku lääneosa on eraldatud muust seljakust osaliselt lõhutatud valliga. Linnuse õu on sopiline, kirdepoolne osa madaldub astmeliselt. Arvatakse, et Rakke linnuse väljaehitamine on jäänud mingil põhjusel pooleli või on seda kasutanud ainult väiksem rahvahuik ajutise varjupaigana. Linnamäe kohta on palju jutte peidetud varandus-

test. Mäe all asuvad koguni linnamis iga saja aasta tagant korra maa peale tõuseb...

Ka TAMMIKU linnamägi (Rahaugumägi) on kasutusel olnud vist rohkem ajutise pelgupaigana, sest ainult seljaku lõunaossa on kaevatud meetristigavune kraav ning kuhjatud vall, muid külgi kaitseksid ainult looduslikult järsemad nõlvad. Linnuse lähedal on XII—XIII sajandi kalmistu ja üle viiekümne lohuga ohvrikivi.

Ajutise linnuse või pelgupaigana on kasutatud ka Viru-Jaagupi — Kautküla tee ääres olevat SAUEAUGU linnamäge, mis on küll looduslikult järskude nõlvadega, kuid millel puuduvad kaitseehitiste jäljed, niisamuti kultuurkiht.

Kaitseehitiste tunnusteta on ka ULJASTE linnamägi. Sellel puudub muistsetele linnustele iseloomulik tasandatud õuepind.

1959. ja 1960. aastal olid Rakvere Vallimäel omaaegse lossi õuel arheoloogilised kaevamised. 30 ruutmeetri suurusel alal oli kultuurkihi paksus kuni neli meetrit. Leiti rohkem (ligi 1800 leiunumbrit) XIV—XVI sajandi päritoluga esemeid, kuid ka XII—XIII sajandisse kuuluvaid ehte- ja relvakatkendeid. Kaevamised kinnitasid, et Rakvere Vallimäel oli Virumaa üks kesksemaid muinaslinnuseid, mida Läti Henrik kroonikas mainitakse TÄRVANPÄÄ nimega. Linnuse suurus, ehitus- ja hävimisaja kohta puuduvad täpsemad andmed.

Mõnede uurijate arvates asus eestlaste muinaslinnus ka looduslikult väga hästi kaitstud PORKUNI järvesaarel. 1479. aastal ehitatud piiskopilossi kohal. Läti Henriku kroonika viitab kindlustatud kohale ka AVISPEAL, kus tänapäeval pole märgata aga mingeid kaitseehitise jälgi. Väiksemaid kindlustatud paiku võis olla meie rajooni territooriumil veel mujalgi. Nendest on tavaliselt säilinud kas linnamäe nimetus või mõned rahvajuttud. Kõigist linnamägedega seoses olevatest tähelepanekutes ja rahvajuttudest palutakse teatada Rakvere koduloomuuseumile.

H. JOONUKS